

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

Жанна Горіна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології
і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Анастасія Березовська,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти I року навчання
історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ І МОВНІ АТРИБУТИ ЛІТЕРАТУРИ ЖАХІВ «ЛЕГЕНДИ ПРО БЕЗГОЛОВОГО» А.КОКОТЮХИ

У статті досліджено жанрово-стильові і мовні атрибути літератури жахів у детективному романі Андрія Кокотюхи «Легенда про Безголового», а саме: моторошна історія, містичні образи, відразливі натуралістичні сцени вбивства з відрубанням голів, психологічна напруженість сюжету, нічні переслідування і неочікуваний фінал. Доведено, що таємничий, місцями подекуди містичний тон оповіді детективного сюжету - це поєднання кращих мовних традицій у створенні детективу і готичного роману.

Ключові слова: література жахів, демонологіка, детектив, готичний роман.

The article examines the genre, stylistic and linguistic attributes of horror literature in the detective novel "The Legend of the Headless" by Andriy Kokotyukha, namely: a creepy story, mystical images, repulsive naturalistic scenes of murder with beheading, psychological tension of the plot, night persecutions and an unexpected ending. It is proved that the mysterious, sometimes mystical tone of the detective story is a combination of the best language traditions in the creation of a detective story and a gothic novel

Keywords: horror literature, demon vocabulary, detective story, gothic novel

Постановка проблеми. Передовсім, коли мова заходить про творчість Андрія Кокотюхи, то майже всі дослідники так чи інакше віддають належне «майстерному конструюванню зокрема детективних творів автора, що найяскравіше відображають ознаки сучасної белетристики» [1, 57]. Визнаний майстер детективного жанру видав у кримінальній серії «Детективна агенція ВО» п'ять романів «Легенда про Безголового», «Пророчиця», «Осінній сезон смертей», «Останній контракт», «Таємне джерело» й одну кримінальну повість «Шлюбні ігрища жаб», які досі захоплюють читачів гострим і динамічним сюжетом, документальними елементами опису з життя суддів, слідчих повітової кримінальної поліції, прокурорів чи адвокатів, що вдало перемежується з різними містичними художніми деталями фабули твору. Безперечно, сучасним

читачам імпонує той жанровий коктейль, який «готує» для них письменник Андрій Кокотюха: тут наявні елементи містики, фольклорної і літературної казки, пригодницького й авантюрного роману, фентезі, і, зрозуміло, хорору, а сама «детективна інтрига майстерно доповнена готичною поетикою» [4, 230]. Усе це разом забезпечило цьому літературному циклу комерційний успіх і масовість читацької аудиторії.

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянуто порушену проблему. Щоб краще збагнути ту роль, яку відіграла міфологія, зокрема демонологія, як у духовному поступі нашого народу, так і в розумінні витоків літератури жахів, слід звернутися до розуміння феномена міфу. Унаслідок того, що звичне, принаймні для європейця, поняття міфу було запозичене саме з кола античної міфології, в науці до ХХ ст. поширювалося тлумачення “міфу” як легенди, оповіді. Розпочате наприкінці ХІХ ст. вивчення міфічної свідомості нецивілізованих народів Америки, Океанії, Австралії значно розширило поняття міфу. Дослідження представників різних шкіл у вивченні міфології, до яких належать лінгвістична (Я. та В. Грімми, А. Кун, В. Манхардт, М. Мюллер, Ф. Буслаєв, О. Потебня), антропологічна (Е. Тейлор, Г. Спенсер, Дж. Фрезер, Б. Малиновський, Л. Леві-Брюль, Е. Дюркгейм), символічна (Е. Кассінер, О. Фрейденберг, Є. Мелетинський, І. Огієнко), психоаналітична (К. Юнг, З. Фрейд), структуралістська (К. Леві-Стросс, Ж. Дюмезіль, Я. Голосовкер), дозволяли виокремити й основні риси міфосвідомості: тотальне олюднення довкілля, глибока символічність, магічні обряди, забобонні дії і под. Отож, старезні хорор-міфи, народні вірування, легенди так само колись виступали захистом від неприємностей, коли, наприклад, наші пращури розповідали один одному про небезпечний ліс, де дивним чином зникають люди, це було лише способом, який дозволяв уберегти когось від травмування та навіть смерті.

Мета дослідження: дослідити жанрово-стильові і мовні атрибути літератури жахів у детективі А. Кокотюхи «Легенда про Безголового».

Виклад основного матеріалу. Традиції жанру готичної літератури, започатковані ще в другій половині ХVІІІ початку ХІХ століття, значно видозмінилися й еволюціонували в минулому столітті, розшаровуючись на окремі жанри (форми), стилі або напрями популярної художньої белетристики, як, наприклад, література жахів (хорор, трилер, нуар), сиквел, література фентезі `й вампірські саги, містика і детектив, кримінальний роман, пригодницька чи химерна проза. «Готичну літературу, на думку Т. Єфименко, можна визначити як романтичну «чорну літературу» з елементами надприродних «жахів», таємничих пригод, фантастики та містики, яка викликає в читача приємне почуття жаху. Готична література – одна з перших і найбільш успішних масових жанрів. Як література «таємниці та жаху» вона є дуже популярною і в наш час, особливо серед молоді» [2, 99]. Сучасні письменники зазвичай цілеспрямовано самі формують зацікавленість читачів до тої чи тої жанрової форми через PR-

технології. Популярний автор може за допомогою сучасних комунікаційних технологій створити ажіотаж довкола конкретного твору певного жанру художньої белетристики, роблячи його престижним для читання і широкого обговорення, як «Володар перстнів». Письменник навіть може запропонувати читачеві «свіжий» жанр, абсолютно новаторський, тим самим «інфікувати» ним читача, часом навіть провокуючи культурну епідемію, як у випадку з виходом чергового тому роману «Гаррі Потер» культової англійської письменниці Дж. Роулінг. Безперечно, у виборі сучасними авторами певних художніх жанрів спостерігаємо намагання адекватно відреагувати на читацькі очікування, запити і віяння часу.

Витоки світової літератури хорору беруть початок від середньовічних готичних романів, які зазвичай оповідали про містичні, страшні речі, що відбувалися також переважно у місцях, які вже своїм зловісно-похмурим готичним антуражем повинні були навіяти жах чи переляк у читача. Якщо відійти дещо хронологічно пізніше, слід згадати Е.По, якого вважають основоположником жанру детективу, жанру містичної новели, то якраз йдеться про макабричну новелу жахів. «Детектив і готичний роман – споріднені жанри; власне, «mystery novel» є відгалуженням «gothic romance». Жанри зближені зображенням таємниці, жахливих злочинів, фігури демонізованого зло-творця <...> Міксування обох жанрів є продуктивною формулою для сучасного гостросюжетного твору», – справедливо зазначає С. Філоненко [4, 231]. Або ж згадати готичні мотиви в Роберта Стівенсона, який у новелі «Незвичайна пригода доктора Гайда і містера Джекіла» подає інтерпретацію образу двійника через феномен роздвоєння людської душі. А вже, власне, саме літературна традиція ХХ століття презентує широчезну панораму найрізноманітніших художніх текстів з тим чи тим змішуванням елементів жаху, як скажімо, в «Собаці Баскервілів» А. Конан Дойля, похмура готична атмосфера, надприродні явища у фіналі отримують цілком раціональні пояснення: страховидний привид Грімпенської трясовини виявляється всього-на-всього величезним собакою, натертим фосфором. Цікаво, що свого часу Говард Лавкрафт зауважував, що тексти, в яких наявні виключно примари чи привиди не стають масово популярними, адже їхній читач повинен мати неабиякі здібності фантазувати й абстрагуватися від буденності [6]. За Дж. Кавелті, жанри готичного роману і детективної прози прямо протилежні: «Один упивається мороком та ірраціональністю, інший уславлює раціональність і здатність людини розгадувати таємниці, що їй загрожують» [5, с. 231].

Готичній літературі або літературі жахів притаманні свої жанрово-стильові особливості: текст створюється найчастіше в прозовій формі з яскравим, динамічним, гострим сюжетом і непередбачуваним фіналом; обов'язковим є натуралістичне зображення моторошних сцен нелюдських тортур, мученицьких смертей чи поховань заживо; текст інколи повинен викликати в читача тваринний переляк, який перехоплює подих аж ледь чи не з появою дрижаків на шкірі;

обов'язковими атрибутами композиції твору є наявність моторошної історії, страшною таємниці, загадковості, мороку чи містики, що спричиняють сильне емоційне залучення читача, тривожні очікування і напружені переживання за долю головних героїв; у тексті присутні різні персонажі-монстри з потойбічного світу, злі духи, демони, маги, екстрасенси, зомбі й вампіри або психопати, садисти і т. інше; у сюжет твору часто введено гнітючі символічні образи – дзеркало, як портал у потойбіччя, покинутий дім десь у таємному лісі або занедбаний старовинний замок, населений ефемерними примарами, темне загадкове озеро, болото або чорна вода в річці, страшна лялька, лякаючий клоун або полохливі тіні на стіні чи сміх дітей-привидів, гнітючий пейзаж, ландшафт або елементи жахаючого інтер'єру з відразливими портретами померлих на стінах, сон-забуття чи, навпаки, сон-попередження головному героєві і т. под.

Готична література або хорор має свої жанрово стилеві особливості
«ХОРОР НЕ Є ЖАНР, ХОРОР Є ЕМОЦІЯ»

ДУГЛАС ВІНТЕР

<p>текст створюється найчастіше в прозовій формі з динамічним гострим сюжетом та непередбачуваним фіналом</p>		<p>натуралістичне зображення самогубств моторошних сцен нетодських тортур, тученських смертей, поховань заживо</p>		<p>наявність моторошної історії, загадковості, мороку, містики, персонажів з потойбічного світу, символічних образів</p>
--	--	---	---	---

Загалом уся література жахів – це та, що покликана, по-перше, викликати в читача певні емоції страху, тривоги, дискомфорту, повинна його лякати, можливо навіть шокувати, по-друге, це ті твори, які художньо оповідають нам про історії, що з раціональної точки зору не можуть бути справжніми. Звичайно, це передовсім історії про жахливі вбивства, про самогубства, про найрізноманітніші фігури демонології і потойбічного світу, а тут у кожного народу, до речі, є цілий калейдоскоп своїх персонажів. Якщо взяти до уваги думку авторитетного літературознавця Дугласа Вінтера, який у вступному слові до антології «Стародавнє зло» зазначає, що такого жанру як література жахів узагалі немає «хорор – це не жанр, <... > хорор – це емоція» [7, 12], то з нею певним чином можливо і погодитися, адже, дійсно, йдеться про не твори жахів, скільки про елементи жахів у складі того чи того літературного твору.

Власне, у самій назві детективу А. Кокотюхи «Легенда про Безголового» з відчутними мотивами готичного роману слово «легенда» вже містить достатньо інформації й налаштовує читацьку уяву на те, що далі йтиметься про щось ірраціональне, несправжнє, затим що в легенді, як відомо, реальні події перемішані з вигаданими елементами. З одного боку, у детективному сюжеті йдеться про старовинну моторошну легенду про колись обезголовленого негідника, вельможного пана Вітольда Ржеутського, що знущався з нещасних дівчат-кріпачок *«спочатку забавлявся з полонянкою, а потім так само кидав у лабіринт, де бранка кілька днів лишалася сам на сам із щурами, голодна, згвалтована, побита, в подертому одязі. Потім її знову приводили в панські покої, годували і гра починалася спочатку. Коли чергова полонянка набридала, її тихцем убивали»* [3, 89], який досі блукає околицями зруйнованого палацу, шукаючи голову. А з іншого, й сам Безголовий так само є не так легендою, як звичайнісіньким божевільним, проте зі справжніми звірячими інстинктами, якого розбурхана фантазія головних героїв твору перетворила і на *«чудовисько»*, і на *«темну постать»*, і на *«безголового привида»*, і на *«Щось»* взагалі незрозуміле й містичне. Так, розслідуючи головоломну загадку, пов'язану з резонансною серією злочинів, головна героїня Лариса Гайдук кілька разів бачить на власні очі безголового привида, що блукає на руїнах стародавнього маєтку Ржеутського. Украй раціональна жіноча логіка настирливої героїні *«мої аргументи не приймуть навіть ті, хто мені довіряє»* [3, 128 - 129] не раз перевіряється містикою, коли київська адвокатеса, за авторським задумом, змушена навіть сама собі пояснювати ці містичні візії: *«...мої думки більше займало побачене на руїнах. Безголовий привид існує або я повністю з'їхала з глузду»* [3, 124]. Зокрема Світлана Філоненко пояснює це таким чином: *«Коли йдеться про готичні жахи, то напруга детективного сюжету виникає через балансування на грані «вірю – не вірю», «раціональне – ірраціональне». Перед слідчим постає моторошна таємниця як спокуса – піддатися вірі в неї, перейнятися жахом, як пересічна людина, як чинять усі персонажі твору. Він мусить, проте, зберегти тверезість мислення й самовладання, побачити за привидами й чудовиськами чийсь лихий умисел, рукотворні «страшилки» й викрити злочинців»* [4, 231].

Погоджуємося з думкою Я. Бригадир, що *«письменник ретельно складає пазли детективного сюжету, відкидаючи все, що могло б заважати стеженню читача за розслідуванням»* [1, 56]. Однак саме таємничий, місцями подекуди містично-загадковий тон оповіді детективного сюжету «Легенда про Безголового» викликає в читачів оте приємне відчуття переляку і страху, і в цьому, на нашу думку, полягає неабияка частина привабливості і задоволення від читання самого роману. Утім, оскільки детектив, по суті своїй, не терпить ірраціонального, то вся містика легенди про безголового привида у фіналі отримує цілком раціональне пояснення. І, як наслідок, саме такий сюжет має неабияку комерційну вигоду, адже легко піддається екранізації: детективний роман «Легенда про Безголового»

було відзнято в жанрі детективного трилера («Тривожна відпустка адвоката Ларіної»), де сам письменник виступив співавтором кіносценарію разом із режисером О. Стеколенком.

Одним із ключових атрибутів готичної літератури, уведеним А. Кокотюхою в текст аналізованого роману, є докладний опис місця злочину, загадкових будівель, де розгортаються головні події твору. Наприклад, класична для готичного роману лексико-семантична група відображення топосу *«загадкові будівлі чи містичні споруди»* охоплює такий синонімічний ряд демонолексики на позначення старовинного містичного маєтку:

старовинний маєток (палац) > проклятий маєток > будинок з привидами > підземний лабіринт > лігво дракона > паща чудовиська > лабіринт Мінотавра > будинок-привид > місцеве «дно» > палац графа Дракули > обитель зла > підземелля-лабіринт > примарний будинок.

Так само ключовим образом злих сил, небезпечних для життя людей, виступає герой-двійник, герой-перевертень, «вовкулака», котрим автор позначає людей, які за вишуканими манерами чи улесливими словами приховують свою справжню жорстоку чи корисливу людську сутність (художні образи перевертнів у погонах – слідчого повітової кримінальної поліції Рудницького, керівника прокуратури Коцюби та начальника відділу поліції полковника Валерія Ярового). Їм на художньому контрасті протистоїть образ сміливого і шляхетного, хоча *«трохи розхристаного»* [3, 27], *«типового роздвобая»* [3, 74], неприкаяного опера Стасика Жихара, який водночас і відважний, і по-містичному страшний *«проти ночі, при світлі зірок він виглядав, наче чудовисько з підземелля»* [3, 144], який переслідує *«примарну темну постать»* привида Безголового, нагадуючи *«хорта, що взяв слід»* [3, 113]. Як бачимо, Андрій Кокотюха в такий спосіб нібито натякає читачеві на тему двійництва, на містичні, демонологічні образи оберненої на людську подобу нечистої сили, хоча безпосередньо персонажа вовкулаки в текст роману він не вводить, а лише окреслює пряму паралель щодо існування двох світів – людського і демонологічного. Отож, у детективно-готичний сюжет цього твору або в репліки його персонажів автором закладені потенційні асоціації з ірраціональним потойбічним світом, небезпечними злими силами, які водночас для головних героїв стають частиною їхньої реальності. Знову ж таки має місце класична для готичного роману лексико-семантична група відображення номенів – *«образи зі світової міфології»*, яка охоплює синонімічний ряд демонолексики на позначення лексеми «привид»:

привид > примара > примарна постать > Безголовий > примарна темна постать > примара без голови > вершник без голови (інтертекстуальний зв'язок сюжетної лінії з пригодницьким романом Томаса Майн Ріда «Вершник без голови») > чудовисько > «Щось».

Так само перевертнем є бібліотекар-вбивця Анатолій Бондар, який за сюжетом бере працювати сторожем психічно хворого на шизофренію Степана

Притулу, дозволяє йому ночувати у флігелі, називаючи його прилюдно Божою людиною: «Коли я підібрав Стьопу, нічого подібного не думав. Просто пожалів убогого, а він працював сумлінно, наче собака...» [3, 249]. Бондар сам же розповів Степанові місцеву легенду про моторошне чудовисько Безголового, а «той перейнявся, заманячив, дах у нього капітально потік» [3, 273]. Відтак «божевільний сторож» Степан, піддавшись містичному навіюванню, починає хворобливо уявляти себе Безголовим месником, який відрубує людям голови, підкидаючи їхні обезголовлені тіла в людні місця. Сугестивний вплив бібліотекаря-вбивці на Стьопу, людину із серйозним психічним розладом, стає причиною кривавих злочинів маленького містечка на Поділлі. Відзначимо, що у фінальних сценах, за законами детективного жанру, значно посилюється динаміка перебігу подій, зокрема і через прийом «фальшивого happy end», який розігріває фантазію читача й до останнього тримає його у психологічному напруженні, не дозволяючи швидко передбачити детективний сюжет, пов'язаний із розслідуванням цих загадкових убивств.

Атрибути літератури захід у «Легенді про Безголового»

Моторозна історія

відразливі натуралістичні сцени

нічними перестіганнями і неочікуваним фіналом, пов'язаним із розслідуванням серії загадкових убивств

містичні образи і візії

психологічна напруженість детективного сюжету з

Висновки і перспективи дослідження. Об'єктом дослідження було обрано лише один фрагмент із багатой палітри лексичних виражальних засобів фольклору і давньослов'янської міфології – демонолексику, яка відображає містичні вірування українців у злих духів, потойбічні сили, вампірів, відьом і демонів, засновані на вірі в надприродні сили та здібності демонічних істот, які шкодять або сприяють людині в її справах, магічних культах та ритуалах, де задіяні потойбічні сили. Сучасним читачам імпонує жанрово-стильовий мікс детективного сюжету «Легенди про Безголового», який забезпечує комерційний успіх, популярність і масовість читацької аудиторії. Таємничий, місцями містичний тон оповіді детективного роману викликає в читачів приємне відчуття

жахів і страху, і в цьому полягає неабияка частка привабливості і задоволення від читання. У тексті детективного роману наявні й очевидні стильові атрибути жанру готичної літератури, як-от: моторошна історія, містичні образи, відразливі натуралістичні сцени вбивства з відрубанням голів, психологічна напруженість сюжету, нічні переслідування і неочікуваний фінал. Відтак маємо підстави для висновків, що «Легенда про Безголового» - це і поєднання кращих мовних традицій створення детективу і готичного роману,

Література

1. Бригадир Я. О. Творчість Андрія Кокотюхи як взірць сучасної української масової літератури. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:F3FetkDDyd>
2. Єфименко Т. Жанрова традиція готичного роману в гендерній перспективі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон. 2011. Вип. 14. С. 99-102. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/>
3. Кокотюха А. Легенда про Безголового: детективний роман. Київ: Нора-Друк, 2007. 284 с.
4. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк. 2011. 432 с.
5. Cawelti John G. Adventure, Mystery, and Romance. *Formula Stories as Art and Popular Culture*. University of Chicago Press, 1976. 344 p.
6. Lovecraft H. P. *Supernatural Horror in Literature*. New York: Dover Publications, 1973. 128 p.
7. Winter D. E. *Prime evil*. New York: Dulton Adult, 1988. 384 p.

Олена Джуринська,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
2 року навчання історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

Науковий керівник: к. пед. н., доц. Л. І. Прокопенко

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЄКТУ «ВТОРИННІ ЖАНРИ НАУКОВОГО СТИЛЮ МОВИ» У СИСТЕМІ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ

У статті розкрито сутність методу проєктів і особливості його застосування в навчальному процесі з метою формування стилістичних умінь і навичок учнів; подано характеристику і структуру дослідницького проєкту «Вторинні жанри наукового стилю мови».

Ключові слова: проєкт, типи проєктів, дослідницька діяльність, структура проєкту, тези, конспект.

The study reveals a significant method that explores and uses it in teaching activities using stylistic and student skills; the description and structure of the research project "The native genre of the scientific style of language" is presented.

Keywords: project, types of projects, research activity, project structure, theses, synopsis.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні наполегливо вимагає пошуку таких форм